

Open your mind. LUT.

Lappeenranta University of Technology

Kauppätieteellinen tiedekunta

Kauppätieteiden kandidaatin tutkinnon tutkielma

Laskentatoimi

TILINTARKASTAJAN VAHINGONKORVAUSVASTUU
LAKISÄÄTEISISSÄ JA SOPIMUSPERUSTEISISSÄ TEHTÄVISSÄ
AUDITOR'S LIABILITY IN STATUTORY AND CONTRACTUAL DUTIES

8.5.2011

Tekijä: Susanna Tommola

Opponentti: Antti Loisa

Tarkastaja: Satu Pätäri

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	3
1.1 Tutkimuksen tausta	3
1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusongelma	4
1.3 Tutkimuksen rajaukset	6
1.4 Tutkimusmenetelmä ja -aineisto	6
1.5 Työn rakenne	6
2 TILINTARKASTUSTA OHJAAVAT PERIAATTEET SUOMESSA	8
2.1 Lainsäädäntö ja muut säädökset	8
2.2 Keskeisimmät tilintarkastajajärjestöt ja valvontaviranomaiset	9
2.2.1 Järjestöt ja viranomaiset Suomessa	10
2.2.2 Eurooppalaiset järjestöt ja viranomaiset	11
2.3 Hyvä tilintarkastustapa	13
2.4 Ammattieettiset periaatteet	14
3 TILINTARKASTAJAN VAHINGONKORVAUSVASTUUN MUODOSTUMINEN	15
3.1 Tilintarkastajan tarjoamat palvelut	15
3.1.1 Lakisääteiset palvelut	16
3.1.2 Laissa sääntelemättömät palvelut	17
3.2 Vahingonkorvausvastuun edellytykset	18
3.2.1 Korvausvastuu lakisääteisessä tilintarkastuksessa	19
3.2.2 Korvausvastuu laissa sääntelemättömissä tehtävissä	21
3.2.3 Korvausvastuu kolmansille osapuolille	21
4 TILINTARKASTAJAN VASTUUN RAJOITTAMINEN	23
4.1 Vastuun rajoittamisen keinot Suomessa	27
4.1.1 Vakuutus vahingonkorvausvastuun varalle	27
4.1.2 Sopimusehdot ja lausekkeet	28
4.1.3 Osakeyhtiön yhtiöjärjestyksen vastuunrajoittaminen	28
4.2 Vastuun rajoittaminen Euroopan tasolla	28
4.3 Ehdotukset vastuun rajoittamisesta	30
4.4 Vastuun rajoittamisen vaikutukset tilintarkastukseen	32
5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	34
LÄHTEET	37

TUTKIELMASSA KÄYTETYT LYHENTEET

KPL	Kirjanpitolaki
TTL	Tilintarkastuslaki
OYL	Osakeyhtiölaki
EU	Euroopan unioni
IFAC	International Federation of Accountants
IAS/IFRS	International Accounting Standards/International Financial Reporting Standards
TILA	Keskuskaupakamarin tilintarkastuslautakunta
VALA	Valtion tilintarkastuslautakunta
KHT	Keskuskaupakamarin hyväksymä tilintarkastaja
JHTT	Julkishallinnon ja -talouden tilintarkastaja
HTM	Kauppakamarin hyväksymä tilintarkastaja (hyväksytty tilimies)
IAASB	International Auditing and Assurance Standards Board
ISA	International Standards on Auditing
IAPS	International Auditing Practice Statements
FEE	Fédération des Experts Comptables Européens
EGAOB	European Group of Auditors' Oversight Bodies
AURC	Auditing Regulatory Committee

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta

Yritystoiminta on yhä kansainvälisempää ja yrityksille tarjottavat asiantuntijapalvelut ovat kehittyneet yritysten mukana siten, että tarjolla on yhä laajempi kirjo erilaisiin tarpeisiin kehitettyjä palveluita. Tilintarkastusala on ollut aktiivisesti mukana tässä kehityksessä ja erityisesti tilintarkastajien lakisääteisten tilintarkastuspalvelujen rinnalla tarjoamat oheispalvelut ovat lisääntyneet huomattavasti. Tilintarkastuspalvelujen kehittyessä tarve tilintarkastajan työn ja toimintatapojen ohjeistukseen on lisääntynyt ja tilintarkastuksen yhteiskunnallinen merkitys on korostunut kansainvälisessä keskustelussa etenkin liittyen pääomamarkkinoiden toimivuuteen. Korkeatasoinen tilintarkastus edistää markkinoiden toimivuutta parantaen tilinpäätösten oikeellisuutta ja luotettavuutta. (Alakare et al. 2008, s. 15–17)

Tilintarkastajan vastuun kannalta kansainvälisillä tilintarkastusstandardeilla on yhä suurempi merkitys. Kisanlahden ja Timosen (2006, s. 136-137) tekemän selvityksen mukaan tilintarkastaja voi parhaiten rajoittaa vastuutaan noudattamalla alan suosituksia ja standardeja. Tilintarkastajan menetelmävastuuta korostetaan – kärjistäen, kunhan tilintarkastaja on menetellyt standardien mukaisesti, on hän vapaa vastuusta, vaikkei havainnutkaan tilinpäätöksessä ollutta virhettä tai tapahtunutta väärinkäytöstä.

Tilintarkastuslaissa määrätään tilintarkastajan vahingonkorvausvastuusta tämän toimiessa laissa määritellyssä tilintarkastustehtävässä. Vahingot, jotka aiheutuvat muissa kuin lakimääräisissä tehtävissä, ovat yleisten vahingonkorvaussääntöjen mukaan korvattavia. Mikäli sopimuskumppani kokee vahinkoa tilintarkastajan annettua virheellistä konsultointia, on tilintarkastaja tällöin sopimusperusteisessa vastuussa. Jos taas vahinkoa syntyy muulle kuin sopimuskumppanille, ei vahinko ole tapahtunut sopimussuhteessa ja tällöin tulee päätettäväksi minkä korvausjärjestelmän mukaan tapaus tulee ratkaistavaksi. (Hahto 2007, s. 55–57)

Tilintarkastajien vahingonkorvausvastuu saattaa muodostua hyvin raskaaksi, sillä tilintarkastajalle ei tällä hetkellä ole Suomen lainsäädännössä määritettyä vahingonkorvausvastuun ylärajaa. Mikäli tilintarkastaja ei tarkastusta tehdessään ole havain-

nut tilinpäätöksessä virheitä, kohdistuu vahingonkorvausvastuu solidaarisena niin yrityksen johtoon kuin tilintarkastajaankin. Tällaisten tilanteiden varalle tilintarkastaja voi ottaa turvakseen vastuuvakuutuksen. Tällöin voi kuitenkin käydä niin että vahingonkorvausta vaaditaan yksin tilintarkastajalta, jos esimerkiksi kohdeyritys on joutunut konkurssiin eikä vahingonkorvausta ole mahdollista saada sitä kautta. Kohdeyrityksen ollessa suuri, voivat korvaussummat nousta hyvin huomattaviksi ja tästä syystä tilintarkastajan vastuuvakuutus saattaa nousta kustannuksiltaan hyvin korkeaksi. Euroopan unionin (EU) tasolla onkin korostettu tilintarkastajaan kohdistuvan vahingonkorvausvastuuongelman ratkaisemisen tärkeyttä. (Andersson 2010, s. 61–62)

Tilintarkastajalta edellytetty huolellisuuden taso on kasvanut ja lakisääteisen tilintarkastuksen kohteiden määrä on lisääntynyt. Tilintarkastetuilta lausunnoilta odotetaan yhä suurempaa absoluuttista varmuutta. Tilintarkastaja voi yhä käyttää ammatillista harkintaa, kunhan perustelut dokumentoidaan ja tehdään oikealla tavalla, eikä harkinnan tulos anna moitteelle aihetta. Onkin pohdittu, että onko alan itsesääntelyn aika ohi. Erityisesti valvontaviranomaisten rooli laadun arvioimisessa on kasvamassa. Tilintarkastukseen kohdistuvat odotukset ja vaatimukset ovat niin mittavat, että niiden mukaisesti suoritettun tilintarkastuksen kustannukset voivat ylittää siitä saatavan hyödyn. Alan kehitykseen ovat osaltaan vaikuttaneet julkisuutta saaneet epäonnistumiset sekä havaitut puutteet tilintarkastuksessa. Skandaalit ovat saattaneet saada jopa suhteettoman suuren painoarvon. (Blummé 2008, s. 319)

Tämän tutkielman tavoitteena on pyrkiä selittämään kuinka tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuus syntyy, kun kyseessä ovat sekä lakisääteiset että sopimusperusteiset tilintarkastustehtävät. Tarkoituksena on myös kuvata tilintarkastajan vastuun rajoittamisen keinoja ja tulevaisuudennäkymiä Suomessa. Euroopan integraation kehittymisen ja alati syvenevän kansainvälistymisen vuoksi on myös oleellista tarkastella asiaa Euroopan unionin tasolla, etenkin pohdittaessa tilintarkastusalan kehitystä tulevaisuudessa.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusongelma

Tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuus muodostuu eri tavoin riippuen siitä mitä tehtävää tilintarkastaja suorittaa. Tutkimuksen tavoitteena onkin esittää tilintarkasta-

jan tehtävien pääpiirteet sekä tehtäviin kohdistuva vahingonkorvausvastuu vallitsevan lainsäädännön sekä käytännön mukaisesti.

Tutkimuksen pääongelma on asetettu seuraavanlaiseksi:

- Miten tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuus muodostuu lakimääräisten ja sopimusperusteisten tehtävien osalta?

Tilintarkastajan vastuusta on keskusteltu paljon Euroopan tasolla. Euroopan komissio antoi vuonna 2008 jäsenvaltioille suosituksen lakisääteisten tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen siviilioikeudellisen vastuun rajoittamisesta. Mahdollisina keinoina mainitaan vastuun ylärajan määrittäminen, vastuun rajoittaminen tilintarkastajan todelliseen osuuteen tai vastuun rajoittaminen antamalla tilintarkastajalle mahdollisuus tehdä erillinen sopimus vastuun rajoittamisesta. (Mähönen 2008, s. 603)

Komission suosituksen jälkeen on käyty paljon keskustelua siitä, kuinka tilintarkastuksen vastuun rajoittaminen voitaisiin harmonisoida EU-tasolla, sillä kansalliset lainsäädännöt ja käytännöt poikkeavat maittain huomattavasti. Euroopan unioni tilasi London Economics -tutkimuslaitokselta selvityksen tilintarkastuksen tilasta EU-maissa. Tutkimuksessa vertailtiin 25 jäsenvaltion käytäntöjä ja tutkimuksen pohjalta voidaan muun muassa todeta että Suomessa, Slovakiassa ja Alankomaissa tilintarkastajan ei ole välttämätöntä ottaa vastuuvakuutusta turvakseen vahingonkorvausvastuun varalle. (London Economics 2006, s. 94–96) Pyrkimykset yhtenäistämiseen ovat suuret yhä kasvavien kansainvälistymisvaatimusten seurauksena. Viime vuosien aikana tapahtuneet skandaalit tilintarkastuksen saralla ovat osaltaan johtaneet sääntelyn kiristymiseen. Edellä mainituista seikoista johtuen onkin perusteltua perehtyä vahingonkorvausvastuuseen syvällisemmin.

Tutkimuksen alaongelmat ovat seuraavanlaiset:

- Millaisia tilintarkastajan lakisääteiset ja sopimusperusteiset tehtävät ovat pääpiirteittäin?
- Miten vahingonkorvausvastuuta voidaan rajoittaa ja millaisia vaikutuksia sillä voi olla?
- Mihin suuntaan vahingonkorvausvastuu on kehittymässä?

Vahingonkorvausvastuun rajoittamisen keinoja tarkastellaan etenkin siinä valossa, miten ne saattavat vaikuttaa alaan sekä tilintarkastusalan houkuttelevuuteen myös tulevaisuudessa. Työssä pyritään luomaan erilaisia skenaarioita siitä, miten erilaiset vastuun rajoittamisen keinot sekä vastuun ylärajat mahdollisesti vaikuttavat alaan.

1.3 Tutkimuksen rajaukset

Työ rajataan lainsäädännöllisellä tasolla koskemaan Suomea ja maan tilintarkastuslakia. Tilintarkastusalan kansainvälistyessä ja yhtenäistyessä on tilintarkastusta ja sen tulevaisuutta esiteltäessä kuitenkin syytä tarkastella tilintarkastusta myös Euroopan tasolla.

Tutkielmassa kuvataan tilintarkastajan vastuuta tämän toimiessa lakisääteisissä tehtävissään sekä laissa sääntelemättömissä neuvonantotehtävissään, joista voidaan sopia yhtiön ja tilintarkastajan välillä. Työssä perehdytään tilintarkastajan vahingonkorvausvastuuseen, joten tilintarkastuksen seuraamusjärjestelmän muut osat, kurinpitovastuu sekä rikosvastuu, jätetään yksityiskohtaisemman tarkastelun ulkopuolelle.

1.4 Tutkimusmenetelmä ja -aineisto

Tutkimus on luonteeltaan deskriptiivinen eli kuvaileva ja se toteutetaan teoreettisesti. Kuvailevan tutkimuksen avulla voidaan esimerkiksi esittää tarkkoja kuvauksia tapahtumista tai prosesseista, se voi dokumentoida jostain ilmiöstä keskeisiä asioita. Tässä työssä hyödynnetään aiempaa aineistoa, eli kirjallisuutta ja ammattilehtiä, alan asiantuntijoiden mielelmiä ja ehdotuksia tulevaisuuden suuntaviivoiksi sekä tutkimustuloksia aiheesta. Suomen ollessa osa Euroopan unionia, on erityisesti unionin tuottama aineisto tutkimuksen kannalta relevanttia. (Hirsijärvi 2004, s. 127–128)

1.5 Työn rakenne

Johdannon jälkeisessä, toisessa pääluvussa esitellään tilintarkastusta ohjaavia periaatteita ja instansseja Suomessa. Luvussa tutustutaan niin lainsäädännöllisiin kuin alan itsesääntelyinkin mukanaan tuomiin näkökulmiin. Tarkasteltavia asioita ovat muun muassa tilintarkastuksen eettiset periaatteet sekä hyvä tilintarkastustapa.

Kolmannessa luvussa käsitellään tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun edellytyksiä, kuten vahingonkorvauksen syntymistä ja sovittelua sekä korvausvastuun jakautumista eri tahojen kesken. Asiaa tarkastellaan niin tilintarkastajan lakisääteisten tehtävien kuin laissa säätämättömien neuvonantotehtävienkin osalta.

Neljännessä pääluvussa esitellään tilintarkastajan vastuun rajoittamisen keinoja niin Suomessa kuin Euroopan tasollakin. Luvussa esitellään ehdotuksia vastuun rajoittamisesta sekä pohditaan erilaisten vastuunrajoittamiskeinojen mahdollisia vaikutuksia tilintarkastusalaan. Viides luku sisältää tutkielman yhteenvedon ja tutkielman perusteella tehtyjä johtopäätöksiä.

2 TILINTARKASTUSTA OHJAAVAT PERIAATTEET SUOMESSA

Kansainvälistyminen on yksi suurimmista piirteistä tilintarkastusalan kehityksessä. Tilintarkastusyhteisöt erikoistuvat, niiden asiakkaat toimivat aiempaa suuremmissa määrin useissa eri maissa ja täten myös tilinpäätösraportointi on kansainvälistynyt ja yhdenmukaistunut. Suomessa tilintarkastusalan keskittyminen, viimeisimmän tilintarkastuslain säätäminen vuonna 2007 sekä alan standardien ja suositusten lisääntyvä merkitys on ohjannut alaa vaativammaksi, kansainvälisemmäksi ja ammattimaisemmaksi. Suomalainen maallikkotilintarkastajien käyttö on loppumassa vuonna 2011 ja samalla sivutoimisten tilintarkastajien toimintamahdollisuudet kapenevat kasvavien vaatimusten johdosta. Vastuukysymykset ovat muuttuneet yhä keskeisemmiksi ja tilintarkastajien ammatinharjoittamisen kustannukset ovat kasvaneet. (Horsmanheimo & Steiner 2008, s. 527)

Tilintarkastuksen tavoitteena Suomessa on, että tilintarkastaja voi antaa lausuntonsa siitä onko tilinpäätös laadittu kaikilta olennaisilta osin voimassa olevien sääntöjen mukaisesti ja että antaako tilinpäätös oikeat ja riittävät tiedot tilintarkastuksen kohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastajan on myös tehtävä hallinnon tarkastus ja annettava lausuntonsa asiasta. (KHT-yhdistys 2008, s. 212) Tässä luvussa käsitellään tilintarkastusta ohjaavia periaatteita Suomessa niin lainsäädännön kuin tilintarkastajajärjestöjen ja valvontaviranomaistenkin osalta.

2.1 Lainsäädäntö ja muut säädökset

Pääsääntönä voidaan pitää, että kaikkiin kirjanpitolain (KPL) nojalla kirjanpitovelvollisiin sovelletaan tilintarkastuslakia (13.4.2007/459), jos tilintarkastus on lain mukaan toimitettava tai jos tilintarkastaja halutaan valita vapaaehtoisesti. Näin menetellään myös, mikäli kyseessä on tilintarkastajan tehtäväksi asetetut toimet, tai jos tilintarkastaja antaa kirjallisia lausuntoja viranomaiselle tai tuomioistuimelle ilman lain velvoitetta. Tilintarkastuslakia noudatetaan tietyiltä rajoitetuilta osin silloin, jos kyseessä on muu toiminta, jota tilintarkastaja tilintarkastajan ominaisuudessa harjoittaa. Tällaisena muuna toimintana voidaan pitää esimerkiksi yrityksen liiketoimintaa koskevaa neuvonantoa sekä erilaisia arvioita ja raportteja. Tilintarkastuslakia noudatetaan myös, jos palvelua tarjotaan tilintarkastusyhteisön kautta, vaikka palvelua suorittava henkilö

ei olisikaan tilintarkastaja. Tilintarkastajan suorittaessa muuta toimintaa, eivät tilintarkastajan vahingonkorvausvelvollisuutta koskevat tilintarkastuslain säännökset (TTL 51 §) tule sovellettavaksi. (Alakare et al. 2008, s. 31–32)

Tilintarkastuslain ollessa yleislaki, väistyy se, mikäli muussa lainsäädännössä säädetään siitä poikkeavalla tavalla. Esimerkiksi osakeyhtiölaissa (OYL) säädetään, että osakeyhtiön tilintarkastuksesta on voimassa mitä osakeyhtiölain 7 luvussa ja tilintarkastuslaissa säädetään ja laki sisältää täten tilintarkastuslakia täydentäviä säännöksiä. Listayhtiöiden tilintarkastuksessa on tilintarkastuslain lisäksi otettava huomioon listayhtiöitä koskeva erityislainsäädäntö ja muu normisto. Tilintarkastus laajenee koskemaan niitä erityispiirteitä, jotka koskevat listayhtiöiden toimintaa sekä tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laajentamista. On myös syytä huomioida, että jos listayhtiön liikkeelle laskemia osakkeita tai joukkovelkakirjoja noteerataan ulkomaisessa pörssissä, on yrityksen noudatettava myös kyseisen maan lainsäädäntöä ja arvopaperipörssin määräyksiä. (Halonen & Steiner 2010 s. 30–31; Horsmanheimo et al. 2007, s. 22-23)

Tilintarkastuslain mukaan lakisääteisessä tilintarkastuksessa on noudatettava Euroopan parlamentin ja neuvoston tarkoittamia hyväksytyjä tilintarkastusstandardeja. Nii- tä ei toistaiseksi ole kuitenkaan hyväksytty Euroopan unionin tasolla, eikä hyväksymisajankohtaa ole vielä myöskään päätetty. Tällä hetkellä kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattaminen ei ole lakisääteisesti velvoittavaa, mutta niiden noudattamista arvioidaan osana hyvää tilintarkastustapaa. Muissa kuin lakisääteisissä toimissa on jatkossakin kansainvälisten tilinpäätösstandardien arviointi osa hyvää tilintarkastustapaa. Lisäksi tilintarkastuskertomuksessa on mainittava ne tilintarkastusstandardit, joita on noudatettu tarkastuksessa. (Alakare et al. 2008, s. 71–72; KHT-yhdistys 2009a, s.41)

2.2 Keskeisimmät tilintarkastajajärjestöt ja valvontaviranomaiset

Seuraavaksi esitellään lyhyesti keskeisimpiä tilintarkastajajärjestöjä sekä valvontaviranomaisia, jotka omalta osaltaan vaikuttavat alan kehitykseen niin Suomessa kuin kansainväliselläkin tasolla.

2.2.1 Järjestöt ja viranomaiset Suomessa

KHT-yhdistys on Suomen vanhin hyväksyttyjä tilintarkastajia edustava järjestö, ja sen jäseninä ovat Suomen tilintarkastuslain sekä EU:n tilintarkastusdirektiivin perusteella hyväksytyt Keskuskauppakamarin hyväksymät tilintarkastajat (KHT-tilintarkastajat) ja Kauppakamarin hyväksymät tilintarkastajat (HTM-tilintarkastajat). Noin 97 prosenttia Suomessa toimivista KHT- ja HTM-tilintarkastajista kuuluvat yhdistykseen. KHT-yhdistyksen hallitus on vuodesta 2006 hyväksynyt ja kääntänyt Kansainvälisen Tilintarkastajaliiton (International Federation of Accountants) IFAC:n tilintarkastus- ja muita standardeja sekä alan eettiset säännöt. KHT-yhdistys antaa suosituksia hyvää tilintarkastustapaa koskien ja on julkaissut suomenkielisiä IAS/IFRS-standardikäännöksiä. KHT-yhdistys mainitsee lähitulevaisuuden tavoitteikseen muun muassa tilintarkastajan vastuun rajaamisen, tilintarkastajien riittävydestä huolehtimisen sekä tilintarkastajien julkisuuskuvan selventämisen. (KHT-yhdistys, 2011)

HTM-tilintarkastajat ry on HTM- ja KHT-tilintarkastajien koulutus- ja edunvalvontajärjestö. Yhdistys huolehtii tilintarkastajien ammattitaidon ylläpitämisestä järjestämällä korkeatasoista koulutusta ja tiedottamalla alan kehityksestä. Yhdistys ajaa tilintarkastajien ammatillista etua ja osallistuu aktiivisesti lainsäädännön kehittämiseen. (HTM-tilintarkastajat ry, 2011)

Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta TILA:n tehtäviin kuuluu vastata tilintarkastajien hyväksymiseen ja valvontaan liittyvästä ohjauksesta ja kehittämisestä. Yksi keskeinen hyvän tilintarkastustavan lähde on ratkaisukäytäntö, joka on syntynyt hyväksytyihin tilintarkastajiin kohdistuneista valvonta-asioista. TILA vastaa myös tilintarkastajien hyväksymisen lakkauttamisesta ja lakkautetun hyväksymisen saattamisesta uudelleen voimaan. Valtion tilintarkastuslautakunta VALA vastaa tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta, kehittämisestä ja valvonnasta. VALA:n tehtävistä on säädetty tilintarkastuslaissa (TTL 39 §). VALA voi myös tehdä esityksiä ja aloitteita, sekä antaa lausuntoja tilintarkastusta koskeviin säännöksiin ja niiden kehittämiseen. VALA:n tehtävänä on seurata tilintarkastajien toimintaa sekä tilintarkastusolojen kehittymistä, ja kehittää tilintarkastuksen sisältöä niin, että se turvaa oikeat ja riittävät tiedot sekä vastaa lain tavoitteita. (Halonen & Steiner 2010, s.40-41)

Tilintarkastajan tutkinnon edellytyksenä on korkeakoulututkinto. Tutkinnot, jotka koskevat keskuskauppakamarin hyväksymiä tilintarkastajia (KHT) sekä julkishallinnon ja -talouden tilintarkastajia (JHTT) vaativat ylempää korkeakoulututkintoa, kun taas tutkinnossa, joka koskee kauppakamarin hyväksymiä tilintarkastajia (HTM), vaaditaan vähintään alempaa korkeakoulututkintoa. Uutta tilintarkastuslakia hyväksyttäessä esitettiin kysymys kolmen erillisen tilintarkastajatutkinnon tarpeellisuudesta ja tämän jälkeen etenkin markkina- ja verorahoitteisen tilintarkastustoiminnan erillisyyden tarpeellisuudesta on keskusteltu. Tilintarkastuslain mukaan niin sanotut maallikkotilintarkastajat, JHTT-tilintarkastajat tai -yhteisöt, sekä Euroopan talousalueen (ETA) ulkopuoliset tilintarkastajat tai -yhteisöt eivät ole tilintarkastajia Suomessa. (Horsmanheimo et al. 2007, s. 39; Meklin 2009 s.56)

2.2.2 Eurooppalaiset järjestöt ja viranomaiset

International Federation of Accountants (IFAC)

Kansainvälinen tilintarkastajaliitto IFAC on laskentatoimen ammattihenkilöiden, erityisesti tilintarkastajajärjestöjen kattojärjestö, johon Suomesta kuuluvat KHT-yhdistys sekä HTM-tilintarkastajat. Järjestön tavoitteena on kehittää laskentatoimen ammattia ja yhdenmukaistaa alan standardeja maailmanlaajuisesti, jotta laskentatoimen ammattilaiset voisivat tarjota korkeatasoisia palveluja yleisen edun mukaisesti. IFAC:n tärkeimpiä tehtäviä ovat tilintarkastajien eettisten sääntöjen ja tilintarkastuksessa sovellettavien standardien laatiminen. Järjestön antamat standardit eivät sellaisenaan sovellu noudatettaviksi kaikkialla maailmassa kansallisten lainsäädäntöjen erojen johdosta, mutta enemmistö jäsenjärjestöistä käyttää standardeja perustana kehittäessään omia kansallisia tilintarkastusstandardejaan. Tilintarkastuksen tärkein standardien ryhmä muodostuu IFAC:n komitean, IAASB:n (International Auditing and Assurance Standards Board) antamista ISA-standardeista (International Standards on Auditing), joita sovelletaan lakisääteiseen tilintarkastukseen. IAPS-ohjeet (International Auditing Practice Statements) täydentävät ISA-tilintarkastusstandardeja, ja niiden tarkoituksena on antaa tilintarkastajalle käytännön ohjeita standardien soveltamisessa sekä edistää hyvää tilintarkastustapaa. (IFAC 2010, s.4-5; Horsmanheimo & Steiner 2008, s. 82–83)

Fédération des Experts Comptables Européens (FEE)

Euroopan Tilintarkastajaliitto FEE (Fédération des Experts Comptables Européens) on tilintarkastajajärjestöjen eurooppalainen yhdistys, jossa ovat edustettuna kaikki Euroopan unionin jäsenvaltiot. FEE:n tavoitteena on edistää eurooppalaisten tilintarkastajien ja laskentatoimen ammattilaisten etuja ottaen yleisen edun huomioon. FEE pyrkii edistämään, harmonisoimaan ja vapauttamaan sääntelyä, joka liittyy tilinpäätökseen, tilintarkastukseen sekä laskentatoimeen. Lisäksi pyrkimyksenä on edustaa laskentatoimen ammattilaisia yhteydenpidossa Euroopan unionin toimielimien kanssa, sekä edustaa eurooppalaisia ammattilaisia kansainvälisesti. Laskentatoimen alalla FEE:llä onkin vaikutusvaltaa Euroopassa. FEE on yksi tärkeistä tekijöistä tilinpäätösstandardien harmonisointityössä, omia tilintarkastusstandardeja tai eettisiä ohjeita järjestö ei julkaise. EU:n komissio hyödyntää paljon FEE:n kommentteja, selvityksiä ja lausuntoja. Suomesta KHT-yhdistys ja HTM-tilintarkastajat ovat FEE:n jäseniä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, s.84–85)

European Group of Auditors' Oversight Bodies (EGAOB)

EGAOB (European Group of Auditors' Oversight Bodies) on Euroopan komission päätöksellä asetettu eurooppalainen tilintarkastusalan valvojien yhteistyöelin, joka koostuu EU:n jäsenvaltioiden hyväksytyjen tilintarkastajien valvonnasta vastaavien toimielinten edustajista. Suomesta varsinaisena jäsenenä on Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan (TILA) edustaja ja varajäsenenä Valtion tilintarkastuslautakunnan (VALA) edustaja. Elin vastaa EU-tasoisesta tilintarkastusalan valvonnan koordinoinnista ja sen tehtävänä on edistää jäsenvaltioiden tilintarkastusalaan valvovien elinten yhteistyötä sekä tietojenvaihtoa. EGAOB arvioi kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja (ISA-standardit), niiden kehittämistarpeita ja mahdollisuuksia hyväksyä näitä standardeja Euroopan unionin tasolla. (Horsmanheimo & Steiner 2008, s. 86–87)

Auditing Regulatory Committee (AURC)

Sen jälkeen kun Euroopan Unionissa vahvistettiin tilintarkastusdirektiivi 2006/43/EY, perustettiin tilintarkastusta säätelevä komitea AURC (Auditing Regulatory Commit-

tee), jonka tehtävänä on avustaa EU:n komissiota ja valmistella päätöksentekoa komission päätösvallan alaisissa asioissa. AURC koostuu jäsenvaltioiden hallitusten edustajista, Suomea komiteassa edustaa työ- ja elinkeinoministeriön virkamies. AURC hyväksyy direktiivin täytäntöönpanotoimenpiteet, joista tärkein osa muodostuu kansainvälisistä tilintarkastusstandardeista, jotka tulevat komission päätöksellä ETA-alueella sovellettaviksi. (Horsmanheimo & Steiner 2008, s. 87)

2.3 Hyvä tilintarkastustapa

Lainsäädännössä säädetään tilintarkastuksen tavoitteesta eli asianmukaisesta tilintarkastuskertomuksesta, jonka saavuttamiseksi tilintarkastusammattilaiset kehittävät jatkuvasti työssään menetelmiä. Lainsäädännöllisesti ei ole kuitenkaan mahdollista normittaa yksityiskohtaisesti näitä alati muuttuvia käytäntöjä, joten tilintarkastuslaissa (TTL 22 §) onkin määrätty tilintarkastajien olevan velvollisia noudattamaan hyvää tilintarkastustapaa, joka sisältää työmenetelmiä ja käytäntöjä, joita huolelliset ammattihenkilöt yleisesti käyttävät ja ovat omaksuneet. Tärkeänä nähdään myös tilintarkastukseen liittyviä keskeisiä periaatteita, kuten objektiivisuus, rehellisyys ja huolellisuus. Keskeisiä lähteitä hyvälle tilintarkastustavalle ovat lait ja asetukset, tilintarkastusstandardit, alan ammattikirjallisuus, ammattilehdet ja esitelmät, havainnot alan huolellisten ammattihenkilöiden toiminnasta, sekä TILAn ja VALAn, tuomioistuinten, sekä viranomaisten päätökset ja kannanotot. Kansainvälisesti hyvän tilintarkastustavan määrittelevät tilintarkastajat sekä heidän ammatilliset yhteenliittymänsä. Suomessa hyvää tilintarkastustapaa on määritellyt pääasiassa KHT-yhdistys, joka on antanut jäseniään koskevia standardeja, ohjeita ja suosituksia. Tilintarkastusstandardit antavat ohjeita tilintarkastuksen tekniselle suorittamiselle. (Halonen & Steiner 2010, s.31–32)

Tilintarkastuslain (TTL 22 §) mukaan tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa suorittaessaan tilintarkastuslaissa määritellyjä tehtäviä. Tilintarkastajan on noudatettava yhtiömiesten sekä yhtiökokouksen antamia erityisiä ohjeita, mikäli ne eivät ole ristiriidassa lain, yhtiöjärjestyksen tai -sopimuksen, sääntöjen, kansainvälisten tilintarkastusstandardien, hyvän tilintarkastustavan tai ammattieettisten periaatteiden kanssa.

2.4 Ammattieettiset periaatteet

KHT-yhdistys on laatinut eettiset ohjeet, jotka on käännetty IFAC:n alkuperäisistä ohjeista. Eettisten ohjeiden mukaan tilintarkastajien ammattikunnalle on ominaista, että se hyväksyy velvollisuudekseen toimia yleisen edun mukaisesti, eikä täten tilintarkastajan velvollisuutena ole ainoastaan yksittäisen asiakkaan tarpeiden täyttäminen. Yleisen edun mukaisesti tilintarkastajan tulisi ottaa huomioon eettisiin ohjeisiin sisältyvät eettiset vaatimukset ja noudattaa niitä. KHT-yhdistyksen julkaisemissa ohjeissa tilintarkastajien ammattieettiset periaatteet ovat rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus sekä ammatillinen käyttäytyminen. (Alakare et al. 2008, s. 95)

Tilintarkastusyhteisön noudattamat tilintarkastusstandardit eivät saa olla IFAC:n standardien suhteen vähemmän ankaria. Jos eri maiden välisistä eroista johtuen vaatimukset tai ohjeet poikkeavat IFAC:n vastaavista, tulee tilintarkastajien noudattaa niitä vaatimuksia jotka ovat tiukempia, ellei maan lainsäädäntö tätä kiellä. (KHT-yhdistys 2009b, s. 22)

Eettisten ohjeiden mukaan tilintarkastaja ei voi osallistua sopimusten tai muiden asiakirjojen hyväksymiseen tai allekirjoittamiseen, taikka johdolle kuuluvien päätösten tekemiseen. Ohjeiden mukaan asian ajon uhka voi syntyä esimerkiksi silloin, kun tilintarkastaja tukee jotakin näkemystä niin pitkälle, että tilintarkastajan objektiivisuus voi vaarantua. Oman työn tarkastamisen uhka voi liittyä esimerkiksi avustamiseen liiketoimintastrategioiden laatimisessa, yritysrakenteita koskevaan neuvontaan sekä asiakkaan avustamiseen liittyen tilintarkastajan ehdottamiin liiketoimien kirjanpitoaikavaikeuksien selvittämiseen. Toisaalta keskustelu tilintarkastajan ja asiakkaan välillä kuuluu tilintarkastusprosessiin, ja tilintarkastaja voikin antaa merkittävää asiantuntija-apua. Eettiset ohjeet hyväksyvät tämän, sillä tällainen neuvonta on hyvä tapa edistää tilinpäätöksen oikeellisuutta, eikä tilintarkastajan riippumattomuus yleensä ottaen vaarannu. (KHT-yhdistys 2010b, s. 46)

3 TILINTARKASTAJAN VAHINGONKORVAUSVASTUUN MUODOSTUMINEN

Tilintarkastustoimintaan liittyvät riskit ovat kasvaneet viime vuosina, ja tämän onkin huomattu uhkaavan tilintarkastusalan toimintaedellytyksiä. Yhä useammin tilintarkastajia haastetaan vahingonkorvausoikeudenkäynteihin ja samanaikaisesti tilintarkastajien mahdollisuudet vakuuttaa toimintaansa vastuuvakuutuksin ovat kaventuneet. Monissa maissa onkin lainsäädännön avulla pyritty rajoittamaan tilintarkastajien vahingonkorvausvastuuta. (Horsmanheimo & Steiner 2008, s. 537–538)

3.1 Tilintarkastajan tarjoamat palvelut

Tilintarkastajan suorittamia tarkastustehtäviä nimitetään varmentamistoimeksiannoiksi ja ne kattavat lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi myös muitakin tehtäviä. Näitä liitännäispalveluja voivat olla muun muassa tilintarkastajan vahvistus yhtiön viranomaiselle antaman ilmoituksen oikeellisuudesta tai tulevaisuuden taloutta koskevan informaation arviointi. Nämä varmentamistoimeksiannot ovat tilintarkastajan keskeisintä työtä, jota riippumattomuusvaatimus erityisesti koskee. (Riistama 2007, s.42)

Riistaman mukaan (2007, s.44) tilintarkastusyriyten osalta muiden kuin varmentamistoimeksiantojen tarjonta on viimeisen parinkymmenen vuoden aikana kasvanut jatkuvasti johtuen eritoten alan kilpailun kiristymisestä. Tilintarkastuksesta saadut katteet ovat supistuneet ja esimerkiksi Yhdysvalloissa tämä on joinakin vuosina johdantanut tilintarkastusalan liikevaihdon alenemiseen. Sen sijaan muista palveluista on ollut mahdollista saada katetta alan erityisasiantuntemuksen johdosta. Suuryritykset tarvitsevat harvoin toistuvasti tilintarkastajan oheispalveluita, sillä osaamista ja muita resursseja löytyy yritykseltä itseltäänkin. Sen sijaan toiminnoissa, jotka ovat kertaluonteisia ja esiintyvät harvoin, kuten kansainvälisissä yritysjärjestelyissä, koulutuksen sekä sisäisen tarkastuksen ulkoistamisessa voi olla viisasta kääntyä alan ammattilaisen puoleen. Tällaisia palveluita ei tilintarkastaja saa kuitenkaan tarjota omille tilintarkastusasiakkailleen.

Tilintarkastajan tulee tehtävää vastaanottaessaan ja tilintarkastustyötä suunnitellessaan pohtia tehtävän tarkempaa sisältöä, siihen liittyviä riskejä ja sovellettavia menetelmiä – tämän voidaan sanoa olevan yksi tilintarkastuslain vaativimpia ja vastuun

kannalta kriittisimpiä valintoja. Tilintarkastuksen lakisääteinen toiminta on varsin tiukasti säänneltyä. Tilintarkastajan lakiin perustuvia palveluja koskee tilintarkastuslain 1.1 § 1 kohta sekä osittain tilintarkastuslain 1.1 § 2 kohta. Tilintarkastajan toimintaan kuuluu lakisääteisten tehtävien lisäksi muitakin asiantuntijapalveluita, ja osa näistä lisäpalveluista kuuluu lakisääteisten tehtävien piiriin. Tilintarkastajan rikosvastuu ja vahingonkorvausvastuu ovat olennaisesti tiukempia tilintarkastuslain 1.1 §:n kuuluvissa toimissa, kuin tilintarkastuslain 1.2 §:n tehtävissä. Yleisesti ottaen lakiin tai asetukseen perustuvat tilintarkastajan tehtävät ovat tilintarkastuksen kohteelle pakollisia. (Halonen & Steiner 2010, s. 21-23)

3.1.1 Lakisääteiset palvelut

Tilintarkastuslain (TTL 11 §) perusteella tilintarkastuksen tulee sisältää tarkastettavan yhteisön tilikauden kirjanpito ja tilinpäätös, toimintakertomus sekä hallinnon tarkastus. Halosen & Steinerin mukaan (2010, s. 21) tätä tilintarkastajan ydintehtävää kutsutaan usein lakisääteiseksi tilintarkastukseksi. Lakisääteinen tilintarkastus voidaan määritellä myös siten, että se koostuu kaikesta siitä työstä, jonka tilintarkastaja tekee voidakseen antaa tilintarkastuskertomuksen ja laissa säädetyt muut raportit. Lakisääteisestä tilintarkastuksesta tulee antaa lyhyt raportti, tilinpäätösmerkintä. Tilintarkastuksen tekemisen jälkeen tilintarkastajan on tehtävä siitä tasekirjaan merkintä, jossa viitataan tilintarkastuskertomukseen. Tilinpäätösmerkintä sisältää myös päiväyksen ja allekirjoituksen.

Tilintarkastuslain (TTL 12 §) mukaan tilintarkastajan tulee emoyrityksen konsernitilinpäätöstä tarkastaessaan varmistua siitä, että konserniin kuuluvien yritysten tilintarkastus on suoritettu asianmukaisesti. Tilintarkastuslaissa (TTL 15 §, TTL 16 §) määritellään tilintarkastuskertomuksen myös sisällöstä sekä tilintarkastuspöytäkirjasta.

Tilintarkastajan suorittaessa muita lakisääteisiä tehtäviä, ovat ne yleensä tiettyjen erityistilanteiden vaatimia toimia, jotka suoritetaan asianomaista tehtävää koskevien sääntöjen mukaisesti. Hyvän tilintarkastustavan periaatteet koskevat myös muita lakisääteisiä tehtäviä tilintarkastuslain mukaan. Mikäli tilintarkastajan antaa vaikkapa kirjallisen lausunnon viranomaisen tai tuomioistuimen käyttöön, koskevat lakisääteisen tilintarkastuksen veloitteet tätä toimintaa (TTL 1.1 § 2 kohta). Sen sijaan jos

lausunnon antaminen ei ole lakisääteistä, eikä sitä anneta viranomaisen tai tuomioistuimen käyttöön, toiminta ei ole tilintarkastuslain alaista eikä sääntely tätä toimintaa kohtaan ole siten niin tiukkaa. (Halonen & Steiner 2010, s.22)

3.1.2 Laissa sääntelemättömät palvelut

Vapaaehtoiset erikoistarkastukset

Tilintarkastajat tekevät sopimusperusteisesti vapaaehtoisia, laissa sääntelemättömiä erikois- eli erityistarkastuksia, jotka ovat vapaamuotoisia. Laki ei pakota tarkastuksen tekemiseen eikä laissa säännellä tarkastusten tekemistä. Usein tarkastukset noudattavat kuitenkin vakiintuneita muotoja, vaikkakin kyseessä ovat yksilölliset ja tapauskohtaiset tarkastukset. Myös vapaaehtoisissa tarkastuksissa on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa: tilintarkastajan on siis toimittava huolellisesti, rehellisesti ja objektiivisesti. Tarkastuksessa syntyvien päätelmien on perustuttava dokumentoituihin tarkastushavaintoihin. Erityistarkastukset voivat liittyä esimerkiksi yrityskauppoihin, vähemmistöintresseihin sekä konkurssipesiin. Hyvän erikoistarkastuskertomuksen perusteella tulee esiin tosiasioita, joiden perusteella eri tahot, kuten esimerkiksi pesähoitajat ja velkojat, konkurssivelalliset tai oikeuslaitoksen edustajat, voivat tarvittaessa tehdä toimenpiteitä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, s. 26–27)

KHT-yhdistys on antanut suosituksen muun muassa taloudellista informaatiota koskevien erityistoimeksiantojen suhteen. Toimeksiannon tarkoituksena on suorittaa toimeksiantajan sekä mahdollisen kolmannen osapuolen kanssa tilintarkastuksen kaltaisia toimenpiteitä ja raportoida niiden perusteella. Tilintarkastaja saattaa suorittaa toimeksiantoja liittyen yksittäisiin tilinpäätöstietoihin, kuten ostovelkoihin, tilinpäätöksen osaan tai vaikka koko tilinpäätökseen. Tilintarkastaja raportoi havainnoistaan, muttei anna lausuntoa tehdyn tarkastuksen varmuuden tasosta. Toimenpiteiden ja raportoitujen havaintojen arvioiminen jää tietojen hyväksikäyttäjän vastuulle. Kertomus onkin tarkoitettu ainoastaan toimeksiantajan käytettäväksi, sillä ulkopuolinen taho saattaisi tehdä vääriä johtopäätöksiä. Tilintarkastajalta ei edellytetä riippumattomuutta, mutta mikäli tilintarkastaja ei ole riippumaton, on siitä syytä mainita kertomuksessa. (KHT-yhdistys 2003, s.298–299)

Neuvonanto- ja konsultointitehtävät

Tilintarkastajilla on laaja tuntemus laskentatoimen ja oikeudellisten asioiden saralta, joten on luonnollista, että he ottavat vapaaehtoisesti vastaan myös muita toimeksiantoja. Tilintarkastajat ovat usein asiantuntijoita esimerkiksi verotuksessa johtuen verotuksen ja tilinpäätöksen sidonnaisuudesta Suomessa. Lisäksi tilintarkastajat konsultoivat usein muun muassa laskentatoimen, kirjanpidon, yritysjärjestelyjen tai juridiikan saralla, ja tällainen erikoistuminen onkin yleistä. Erityisesti suuret tilintarkastustoimistot ovat vieneet tällaisen tuotteistamisen pitkälle ja toimistot tarjoavatkin usein varsin laajan palveluvalikoiman asiakkailleen. (Horsmanheimo & Steiner 2008, s. 27–28)

Mikäli tilintarkastaja tarjoaa asiakkaalleen muitakin kuin tilintarkastuspalveluja, voidaan tämä nähdä ongelmallisena. Riistaman mukaan (2007, s. 43) tilintarkastajan palvelut johtavat helposti siihen, että tilintarkastaja joutuu tarkastamaan omaa tai yhteisönsä suosittamaa toimintatapaa tai menettelyä. Uhkaavaa on myös, mikäli oheispalveluista saatava tulo muodostuu niin olennaiseksi, että se muodostaa uhan tilintarkastajan riippumattomuudelle. Riippumattomuus saattaa vaarantua, vaikkei tilintarkastaja osallistuisikaan oheispalveluihin liittyvään päätöksentekoon kohdeyrityksissä.

Riistaman mukaan (2007, s.45) tilintarkastaja voi vaarantamatta riippumattomuuttaan antaa neuvontaa koskien muun muassa kirjanpitolainsäädäntöä ja kirjanpitolautakunnan yleisohjeiden noudattamista, ohjeita verosäännösten huomioonottamiseksi ja laillista verosuunnittelua koskien. Tilintarkastaja voi tiedottaa yhteisö- ja verolainsäädännön muutoksista. Edellä mainitut neuvontapalvelut edustavat palveluita, jotka auttavat asiakasta noudattamaan lakeja ja määräyksiä ja eivät täten yleensä vaaranna tilintarkastajan riippumattomuutta. Käytäntö saattaakin olla sellainen, että tilitoimiston laatimia kirjanpitoja ja tilinpäätöksiä tarkastaa naapuritoimiston tilintarkastaja ja päinvastoin.

3.2 Vahingonkorvausvastuun edellytykset

Savelan mukaan (2001 s.47) tilintarkastajan vastuu on ankara, mikäli tilintarkastaja tiesi väärinkäytöksestä, jonka arvioinnissa ei ollut epäselvyyttä. Toiminta on tällöin

tahallista tai osoittaa vähintäänkin tärkeää tuottamusta, eikä olennaisesti lieventäviä asianhaaroja juurikaan voi olla. Tilintarkastajalta voidaan edellyttää kohtuullisia toimia kohtaamansa epäselvyyden poistamiseksi, mutta kohtuullinen selvittely ei aina tuota selvää tulosta. Epäselviä tilanteita tulee usein, eikä voida edellyttää että tilintarkastaja selvittäisi perusteellisesti kaikki ongelmat. Tästä syystä tilintarkastajan tulee toimia myös puutteellisen ja mahdollisesti epävarman tiedon varassa. Mikäli kaikesta epävarmuudesta raportoitaisiin, voisi tämä aiheuttaa yrityksen kannalta aiheettomia, merkittäviä ja mahdollisesti korvaamattomia vahinkoja. Tällöin on sallittava tilintarkastajalle mahdollisuus tehdä oma arvionsa siitä, tuleeko epävarmuudesta raportoida.

Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun lähtökohtana on täyden korvauksen periaate, jonka mukaan tilintarkastaja on korvausvelvollinen tuottamuksellisesti aiheuttamastaan vahingosta sen täyteen määrään. Vahingonkorvauksen avulla vahinkoa kärsinyt voidaan asettaa sellaiseen taloudelliseen asemaan, jossa hän olisi, jos vahinkoa ei olisi tapahtunut. Syntyneen vahingon on oltava tilintarkastajan aiheuttama. Korvausvastuu koskee yleensä ainoastaan niitä tekoja, jotka liittyvät tilintarkastajan suorittamaan tilintarkastuslain 1.1 § liittyvään toimintaan. Tilintarkastajan teolla ja syntyneellä vahingolla on oltava syy-yhteys, minkä lisäksi korvausta voidaan vaatia vain, jos vahinko on aiheutunut tilintarkastajan teosta tai laiminlyönnistä. Lisäksi vahingon on oltava mitattavissa rahassa, sillä esimerkiksi mielipahaa tai muuta henkistä kärsimystä ei pidetä vahinkona, ellei sitä voida määrittää taloudellisesti. Mikäli vahinko on tapahtunut kauan sitten, ei se yleensä ole enää korvattavissa. (Horsmanheimo & Steiner 2008, s. 470–471)

3.2.1 Korvausvastuu lakisääteisessä tilintarkastuksessa

Tilintarkastuslaissa (TTL 51 §) on asetettu monia edellytyksiä tilintarkastajan korvausvastuulle, joiden kaikkien on täytyttävä, jotta korvausta voitaisiin vaatia. Ensinnäkin tilintarkastaja on velvollinen korvaamaan syntyneen, konkreettisen vahingon. Mikäli tilintarkastajia on useita ja heidän oikeudellinen asemansa on sama, ovat he lähtökohtaisesti kaikki samassa vastuussa. Tilintarkastaja on korvausvelvollinen ainoastaan sellaisesta vahingosta, joka on syntynyt hänen toimiessaan tilintarkastajana. Vahinkoa aiheuttaneen teon on oltava tilintarkastustehtävää suoritettaessa tyypillinen. Päävastuullinen tilintarkastaja edustaa tilintarkastusyhteisöä tilintarkastuksen suorit-

tamisessa. Päävastuullinen tilintarkastaja voi periaatteessa joutua korvaamaan yhteisön aiheuttaman vahingon, mikäli kyseessä on lakisääteinen tilintarkastus. (Horsmanheimo & Steiner 2008, s. 473–475; Horsmanheimo et al. 2007, s. 346–347)

Tilintarkastajan tärkeimpänä velvollisuutena voidaan pitää tilintarkastuskertomuksesta luettavissa olevaa raporttia tarkastuksen havainnoista ja päätelmistä. Lausuntojen on oltava oikein, eikä tilintarkastaja saa jättää huomauttamatta, mikäli siihen on aiheutta. Vastuun kannalta onkin tärkeää, että tilintarkastaja on havainnointinsa lisäksi raportoinut tarkastuksen kannalta olennaiset seikat. Yleensä tilintarkastajia vastaan esitetyt korvausvaatimukset koskevat nimenomaan raportoinnin puutteita. Tilintarkastajan työskentelyn keskeinen sisältö siis kiteytyy tilintarkastuskertomuksessa. Korvausvastuun välttämiseksi ei siis riitä, että tilintarkastaja on havainnut olennaiset seikat, jos ne on jätetty asianmukaisesti raportoimatta. (Horsmanheimo & Steiner 2008, s. 475; Horsmanheimo & Steiner 2002, s. 379)

Tilintarkastuslain mukainen vastuu on tuottamusvastuuta, joka viittaa tilintarkastajan toiminnan tahallisuuteen tai huolimattomuuteen. Tuottamuksen arvioiminen onkin vahingonkorvausoikeudessa yksi vaikeimmista asioista, sillä voi olla erittäin vaikeaa arvioida millaista tilintarkastajan asennoituminen on ollut. Vahingonkorvauksen saaminen edellyttää sitä, että tilintarkastajan voidaan näyttää toimineen piittaamattomasti tai välinpitämättömästi. Tuottamuksen selvin muoto on tahallisuus, joka syntyy, jos tilintarkastajan laiminlyönti on tahallinen tai tilintarkastaja on tarkoittanut aikaansaada vahingon. Tuottamuksen lievin muoto ilmenee, mikäli tekijä ei ole tarkoittanut aikaansaada vahinkoa, vaan se on tapahtunut ajattelemattomuuden, lievän varomattomuuden tai tilintarkastajan huomaamattomuuden johdosta. Tuottamuksen arvioinnissa annetaan merkitystä sille, mitä tilintarkastaja tarkoitti ryhtyessään tekoon, joka vahingon aiheutti. Korvausvelvollisuuden edellytyksenä on myös syy-yhteys vahinkoa aiheuttaneen teon ja vahingon välillä. Tilintarkastaja vastaa myös apulaisensa suorittamasta vahingosta, vaikkei tilintarkastaja olisikaan itse menetellyt huolimattomasti. Korvausvelvollisuuden kannalta apulaisen tuottamuksella on merkitystä, sillä mikäli apulainen ei ole menetellyt tuottamuksellisesti, ei tilintarkastaja vastaa apulaisen aiheuttamasta vahingosta tilintarkastuksen kohteelle tai sivullisille. (Horsmanheimo & Steiner 2008, s. 477–478, 485)

3.2.2 Korvausvastuu laissa sääntelemättömissä tehtävissä

Vastuu sopimussuhteessa on lähtökohtaisesti ankaraa vastuuta. Tuottamusvaatimuksen merkitys on vähäinen ja lieväkin tuottamus johtaa korvausvastuuseen sopijakumppania vastaan. Voidaan sanoa, että sopimusperusteisessa korvauksessa tarkastellaan lähinnä, onko tilintarkastajan toiminta ollut sopimuksen mukaista. Yleensä tilintarkastajan vastuuta arvioidaan neuvontatoiminnan yhteydessä. Suuri osa tilintarkastajien muista palveluista sisältää asiakkaiden toiminnan laillisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden arviointia ja neuvojen antamista. (Horsmanheimo & Steiner 2008, s.488)

Kun tilintarkastajan vastuu perustuu tilintarkastuslakiin ja vahingonkorvauslakiin, on konsultin vastuu sopimusperäistä ja jo lähtökohtaisesti vahingonkorvauslain ulkopuolella. Aihe sisältää monia mielenkiintoisia kysymyksiä, kuten milloin tilintarkastajan kelpoisuuden omaava henkilö on esteellinen toimimaan konsulttina, jos hän on esimerkiksi konsultoinut kilpailevaa yritystä. Antti Toivosen (2000, s. 150) mukaan ammattikunnan tulee olla se taho, jonka tulee valvontavelvollisuutensa puitteissa rangaista sääntöjen rikkojaa.

Horsmanheimon ja Steinerin (2008, s. 489–490) mukaan korvausvastuun suhteen voidaan varovaisesti tehdä päätelmä, että neuvontapalvelussa ei riitä, että tilintarkastusyhteisö vastaa ainoastaan esitettyihin kysymyksiin tai suorittaa saamansa tehtävät, vaan yhteisö on velvollinen pohtimaan onko se saanut tehtävänantoa suorittaakseen riittävät tiedot. Jollei näin ole, voi tilintarkastusyhteisö olla velvollinen valvomaan toimeksiantajan etua myös täsmentämällä konsultointitehtävän perusteita. Asiantuntijapalveluita tarjoavan tilintarkastajan onkin aktiivisen toimintavelvollisuuden perusteella pyydettävä tarkennuksia tai lisätietoja toimeksiuntoonsa tai muihin merkityksellisiin seikkoihin, mikäli asiakkaan etu sitä vaatii. Tilintarkastajan on myös tarvittaessa varoitettava asiakastaan toimeksiannon mahdollisista riskeistä.

3.2.3 Korvausvastuu kolmansille osapuolille

Kansainvälisen vertailun mukaan tilintarkastajan vastuu kolmansiin nähden on Suomessa kattavampi kuin monissa muissa maissa. Tilintarkastajat ovat yleisesti halun-

neet korostaa suhdettaan tarkastettavaan yhteisöön ja sen osakkeenomistajiin. Tilintarkastus antaa vain kohtuullisen varmuuden siitä, että tilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot yhtiön tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, ehdotonta varmuutta ei tilintarkastajan lausunto tuo. Tilintarkastaja vastaa vahingosta, joka on syysuhteessa hänen toimintaansa ja usein kyseessä on jonkinasteinen laiminlyönti. Tilintarkastajan rooli on laaja, kattaen omistajien intressien turvaamisen lisäksi myös yhteiskunnallisia näkökohtia, ja tästä syystä yleisen edun huomiointi on myös osa tilintarkastajan ammattieettisiä periaatteita, sillä yleinen etu liittyy vastuuseen kolmansia osapuolia kohtaan. (Blummé 2007, s. 27–28)

Tilintarkastuslain korvaussäännökset kohtelevat eri tavoin tilintarkastuksen kohdetta ja kolmansia tahoja ja voidaankin sanoa, että tilintarkastuksen kohteen on sivullisia helpompi saada tilintarkastajilta korvauksia. Jos vahingosta kärsii yhteisö tai säätiö, on korvausvastuun edellytyksenä tahallisuus ja toiminnan syy-yhteys. Mikäli vahingonkärsijänä on sivullinen, on vahingonkorvauksen lisäedellytyksenä tilintarkastajan tilintarkastuslain rikkominen, yhteisöä tai säätiötä koskevan lain rikkominen tai yhtiöjärjestyksestä, sääntöjä tai yhtiösopimusta vastaan toimiminen. Korvausvastuukynnys ei kuitenkaan ole kovin suuri, sillä tilintarkastuslaki määrää tilintarkastajan noudattamaan hyvää tilintarkastustapaa ja sen rikkominen merkitsee myös tilintarkastuslain rikkomista, joka saattaa täyttää lain edellytyksen korvausvastuun syntymisestä sivulliselle. Tilintarkastuslain mukaan osakkeenomistajat ja yhtiömiehet ovat sivullisia, kolmansia henkilöitä. (Horsmanheimo & Steiner 2008, s. 480, 484–485)

4 TILINTARKASTAJAN VASTUUN RAJOITTAMINEN

Eurooppalaiset noteeratut yhtiöt toimivat usein monissa eri maissa ja tarvitsevat kansainvälisiä tilintarkastuspalveluja. Käytännössä yhtiöt joutuvat valitsemaan tilintarkastajakseen jonkin neljästä suuresta tilintarkastusketjusta (Big 4: PricewaterhouseCoopers, KPMG, Deloitte ja Ernst & Young), joilla on jäsenvaltioissa yli 80 prosentin osuus julkisesti noteerattujen yhtiöiden tilintarkastuksista. Tilintarkastuksen saralla tämä nähdään merkittävänä uhkana, sillä mikäli jokin näistä suurista yhteisöistä poistuisi markkinoilta esimerkiksi suuren vahingonkorvausvaatimuksen, syytteeeseenpanon tai maineenmenetyksen vuoksi, olisi riippumattoman tilintarkastajan valinta yhä vaikeampaa. Uuden merkittävän toimijan tulo markkinoille on hyvin epätodennäköistä johtuen hyvin suurelta osin vastuuriskeistä, joita pienen toimijan olisi vaikeaa kantaa, lisäksi eri maiden vastuujärjestelmien hallinta on kansainvälisesti vaikeaa ja kallista. (Commission Staff Working Paper 2007, s. 8-9)

Muun muassa Enron-konkurssin jälkeen tilintarkastusalan vastuuvakuutusten saantia on rajoitettu vakuutusten hintojen samalla noustessa huimasti. Tämä kehitys on osaltaan nostanut tilintarkastuskustannuksia. Vastaavien katastrofien välttämiseksi laskentatoimen, tilintarkastuksen ja sisäisen valvonnan välineitä on kehitetty. Euroopan komissio on pyrkinyt löytämään keinoja, joilla näitä tilintarkastuksen kustannuksia voitaisiin hillitä. Keinona on nähty tilintarkastajien vahingonkorvausvastuun rajoittaminen, joka toisaalta voidaan kuitenkin nähdä olevan ristiriidassa laadukkaiden ja toimivien tilintarkastusmarkkinoiden kanssa. (Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2009, s. 130; Dewing & Russell 2004, s. 313–314)

Vuonna 2005 Euroopan komissio perusti yhteistyöfoorumin, jonka tarkoituksena oli laatia selvitys liittyen tilintarkastajien taloudellisen vastuun rajoittamiseen. Forumin perustamisen lisäksi komissio teetti selvityksen vahingonkorvaussäätelyn taloudellisista vaikutuksista, jonka toteutti London Economics (Study on the Economic Impact of Auditors' Liability Regimes). Selvityksessä kuvattiin tilintarkastusalan kilpailutilannetta ja pohdittiin mitä tapahtuisi, jos yksi suurista Big 4 -tilintarkastusyhteisön edustajista poistuisi markkinoilta esimerkiksi suuren vahingonkorvauksen johdosta. London Economicsin tutkimuksessa vedettiin seuraavankaltaisia johtopäätöksiä koko

Euroopan kattavan tilintarkastuksen tilasta (Alakare 2007, s.1; London Economics 2006, key conclusions):

- Markkinat ovat hyvin keskittyneet, Big 4 -tilintarkastusketjut ovat hyvin määrävässä asemassa. On suuri riski sille, että jokin suurista ketjuista putoaisi markkinoilta.
- Markkinat saattaisivat pitkällä tähtäimellä kestää yhden suuren tilintarkastusketjun putoamisen, mutta jos toinenkin ketju katoasi, nähdään tämä muun muassa sijoittajien luottamusta merkittävästi heikentävä seikkana.
- Monilla aloilla tarvitaan erityisosaamista, jota vain Big 4 -yhteisöillä on, joten ammattitaitoisten tilintarkastajien riittämättömyys voisi aiheuttaa vakavia seuraamuksia.
- Keskisuuret yritykset kohtaavat monia esteitä markkinoille tulemisen suhteen, kuten riittämätön maine ja kapasiteetti.
- Monissa jäsenmaissa tilintarkastajan vastuuta ei ole rajoitettu ja vastuuvakuutusten saanti on rajallista, joten ala ei houkuttele uusia kilpailijoita isoille Big 4 -ketjuille.
- Kaupallisten vastuuvakuutusten hinnat ovat nousseet huomattavasti ja niiden kattamiskyky vahingonkorvaustilanteissa on erittäin rajallinen.
- Tilintarkastus ammattina nähdään yleisesti riskisenä eikä kovin houkuttelevana, ammattitaitoiset henkilöt eivät pysy alalla.
- On epätodennäköistä löytää yhtä tilintarkastajan vastuuta rajoittavaa mallia, joka sopisi kaikille EU:n jäsenvaltioille.

Vuonna 2006 julkistettiin tilintarkastusdirektiivi (2006/43/EY), jonka 31 artikla käsittelee tilintarkastajien vastuuta. Artikla edellyttää komission antavan objektiivisen arviensa tilintarkastajien taloudellisen vastuun rajoittamisesta. Lisäksi kansallisten vastuusäännösten vaikutus Euroopan pääomamarkkinoihin ja tilintarkastajia koskeviin vakuutusehtoihin tuli arvioiduksi. Komissio ilmaisi kuulevansa tarvittaessa asianosaisia julkisesti ja tämän perusteella antavansa tarvittaessa suosituksia jäsenvaltioille.

Vuonna 2007 komissio esitteli London Economicsin tutkimukseen pohjautuen neljä vaihtoehtoista tapaa rajoittaa tilintarkastajien vahingonkorvausvastuuta. Näiden vaihtoehtojen pohjalta komissio pyysi eri sidosryhmien näkemyksiä vastuunrajoittamisesta. Vaihtoehdot ja niihin liittyvät huomiot on kuvattu seuraavassa:

Taulukko 1: Vastuunrajoittamisen keinot (Comission Staff Working Paper 2007)

EU-alueella yksi euromääräinen vastuukatto	<ul style="list-style-type: none"> – Täydellinen harmonia EU-maiden välillä – Oikean tason määrittäminen hankalaa <ul style="list-style-type: none"> – Liian korkea katto asettaisi keskiuureet tilintarkastusyhteisöt heikompaan asemaan – Liian matala katto saattaisi vaikuttaa negatiivisella tavalla suurten yhtiöiden tilintarkastuksen laatuun – Yritysten koot ja tilintarkastusriskit vaihtelevat maittain, joten erilaisuus jäisi tällöin huomioimatta – Vastuun yläraja EU:n tasolla ei todennäköisesti parantaisi tilintarkastusyhteisöjen vakuutustilannetta kansainvälisellä tasolla
Vastuukatto joka on riippuvainen tarkastettavan yhtiön koosta	<ul style="list-style-type: none"> – Olisi läpinäkyvämpi ja helpompi ottaa käyttöön kuin suhteellinen vastuu – Ottaa huomioon yhtiön koon ja siten tilintarkastusriskin (suurempi tarkastettava yhtiö – suurempi riski) – Ollakseen tehokas, vaihteleva katto tulisi määrittää tasolle joka vähentää markkinoiden romahtamisen riskiä johtuen valtavista vahingonkorvausvaatimuksista – Tason ei kuitenkaan tulisi olla niin korkea, että se estäisi pienien tilintarkastusyhteisöjen pääsyn markkinoille
Vastuukatto joka on riippuvainen tilintarkastuspalkkioista	<ul style="list-style-type: none"> – Vastuurajoitus riippuisi yhtiön tilintarkastuspalkkioiden kerrannaisesta – Vaihtoehto saattaisi ohjata tilintarkastajien toimia siten, että tilintarkastuksen laatu olisi riippuvainen tilintarkastusriskistä – Vähentäisi markkinoiden romahtamisen riskiä johtuen valtavista vahingonkorvausvaatimuksista – Laskentaperusteen tulisi olla läpinäkyvä
Suhteellinen vastuu	<ul style="list-style-type: none"> – Jokainen osapuoli vastaa vain siitä osuudesta menetyksiä, joka vastaa osapuolen vastuun määrää – Tässä järjestelmässä sijoittaja voi odottaa saavansa korvausta vain siltä osin, kuin tappioiden voidaan osoittaa johtuvan tilintarkastajan toimista – Vähentäisi markkinoiden romahtamisen riskiä johtuen valtavista vahingonkorvausvaatimuksista – Voitaisiin implementoida kahdella tavalla: <ol style="list-style-type: none"> 1) Jäsenvaltiot muuttaisivat lakejaan mahdollistamaan tuomioistuimet määräämään vahingon korvattaviksi vain siltä osin kuin ne ovat tilintarkastajan syytä 2) Jäsenvaltiot voisivat mahdollistaa suhteellisen vastuun määrittämisen sopimuksin

Tilintarkastuksen vastuuta ja sen rajoittamista Suomen näkökulmasta lähti selvittämään silloisen kauppa- ja teollisuusministeriön osoittamat Timonen ja Kuisanen. Heidän vuonna 2006 valmistuneen selvityksensä perusteella ei perusteita tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamiselle ilmennyt. Vuonna 2007 ministeriö järjesti keskustelutilaisuuden sekä lausuntokierroksen, joissa pyydettiin lausuntoja selvityksestä sekä komission konsultaatioasiakirjasta ja sen sääntelyvaihtoehdoista. Lau-

suntopalautteen perusteella ministeriö vastasi komission konsultaatioon todeten, että Suomessa tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamista ei pidetä perusteltuna. Vaikkakin vuonna 2007 Suomen tilintarkastuslaki uudistui, ei laissa tai muuten ryhdytty toimiin tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun uudistamiseksi. (Alakare 2007, s. 2; Kaisanlahti & Timonen 2006, s. 129–131)

Jukka Mähösen (2007) mielestä olisi erittäin ongelmallista, mikäli tilintarkastajan vastuu sidottaisiin tilintarkastuspalkkioiden määrään. Tällöin tilintarkastuksen merkityksestä markkinoiden tehokkuutta ja luotettavuutta edustavana instituutiona annettaisiin vähättelevä kuva. Sen sijaan yrityksen kokoon sidottu katto olisi Mähösen mukaan loogisempi lähtökohta, joskin olisi ongelmallista, että kahdella samankokoisella yrityksellä voisi olla täysin erilainen riskiprofiili toimialasta tai yrityksen rahoitusrakenteesta johtuen.

Elinkeinoelämän keskusliiton (2007) mukaan tilintarkastajan vastuun rajoittamista ei voida perustella sillä, että täten voitaisiin pitää tilintarkastusalan olemassa olevat rakenteet pystyssä. Tilintarkastusala ei ole poikkeuksellinen niin, että sitä tulisi erityistoimenpitein suojella. Vastuun enimmäismäärän säätämistä yhdelle osapuolelle ei voida pitää perusteltuna, vaan tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu tulisi sovittaa yhteen muiden tahojen vastuiden kanssa. Elinkeinoelämän keskusliitosta muistutetaan, että Suomessa ei ole voimassa rangaistusluonteista vahingonkorvausvastuuta, vaan korvattavaksi tulee ainoastaan todellinen vahinko, joka osaltaan suojaa tilintarkastajaa. Myöskään muilla erityistä ammattitaitoa vaativilla tahoilla ei vastuuta ole Suomessa rajattu.

Kilpailuvirasto (2010) toteaa, että tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamista olisi syytä harkita myös Suomessa, sillä näin voitaisiin helpottaa pienempien tilintarkastusyhteisöjen toimintamahdollisuuksia ja vähentää markkinoiden keskittymistä.

KHT-yhdistys (2010a) muistuttaa, että tällä hetkellä tarkastettavan yhtiön hallituksen jäsenillä ja tilintarkastajilla on solidaarinen vastuu, mutta koska tilintarkastajan rooli on valvova, ei sen vastuuta voida rinnastaa tilinpäätöksen laatijan vastuuseen. Tilinpäätöksen laatijalla tulisi siis olla suurempi vastuu kuin sen valvojalla. Tilintarkastajat

eivät saisi joutua epäoikeudenmukaisempaan asemaan kuin muut yleisen edun nimissä toimivat tahot. KHT-yhdistys ei näe kohtuullisena, että tilintarkastaja voi joutua yksin vastaamaan kolmannen osapuolen oikeussuojasta. Kolmannen osapuolen oikeussuojaa voitaisiin KHT-yhdistyksen mukaan parantaa esimerkiksi edellyttämällä pakollista vastuuvakuutusta hallituksen jäsenille.

4.1 Vastuun rajoittamisen keinot Suomessa

Suomen lainsäädännössä tilintarkastajalla ei ole vahingonkorvausvastuuta sellaisessa sopimussuhteessa, jossa vastuu muodostuisi sopimukseen perustuvien velvoitteiden laiminlyönnistä. Mikäli tilintarkastajan ja vahingonkäräjän välillä ei ole sopimussuhdetta, vastuu perustuu vahingonaiheuttajan tahalliseen tai huolimattomaan menettelyyn. Tilintarkastusyhteisössä korvausvastuu perustuu sopimussuhteeseen ja yhteisö vastaa täten työntekijänsä virheestä. Suomessa tuomioistuin voi kohtuullistaa vahingonkorvausta ja käytännössä kohtuuttomia korvausvaateita ei tilintarkastaja joutuisi maksamaan. Täten myös EU:n tasolla pelätty uhka konkurssiin johtavista suurista vahingonkorvauksista on pieni. Toisaalta mikäli tarkastettavien yhtiöiden toiminta tapahtuu ulkomailla, ajetaan vahingonkorvauskanteet tällöin kohdemaassa. Vahingonkorvausvastuulla on tilintarkastuksen laadun heikkenemiseen ennaltaehkäisevä vaikutus ja pidetäänkin todennäköisenä, että tämän vastuun rajoittaminen heikentäisi tilintarkastusten laatua. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2009, s. 130)

4.1.1 Vakuutus vahingonkorvausvastuun varalle

Mikäli tilintarkastaja aiheuttaa korvattavan vahingon, vahingonkäräjä voi kääntyä tilintarkastajan puoleen ja pyytää tilintarkastajalta vapaaehtoista korvausta vahingosta. Näin tavanomaisesti ja ensisijaisesti menetellään korvausta vaadittaessa. Tilintarkastajalla voi olla vastuuvakuutus ja neuvotteluja voidaan käydä myös vakuutusyhtiön kanssa. Neuvotteluissa voidaan sovitella korvausvastuusta tai todeta, ettei korvausvelvollisuutta ole. Jos yhteisymmärrykseen ei päästä, voidaan käyttää ulkopuolista sovittelijaa tai viedä asia oikeuteen. Tilintarkastuksen ammattilaiset ottavat yleensä vakuutuksen vakuutusyhtiöstä korvausvastuun varalta. Korvausvastuu on laaja ja pienikin laiminlyönti saattaa sen synnyttää. Esimerkiksi konkurssitilanteissa velkojat

saattavat katsoa, että tilintarkastaja on ainut henkilö, jolta korvausta kannattaa vaatia tämän vastuuvakuutuksen johdosta. (Horsmanheimo & Steiner. 2008. 490-491)

4.1.2 Sopimusehdot ja lausekkeet

Tilintarkastajat sopivat usein jo toimeksiantoa laatiessaan sopimussuhteen vastuusäännöistä ja vastuun rajoituksista. Ehdot voidaan ottaa osaksi toimeksiantosopimusta tai voidaan viitata jonkin keskeisen alan yleisiin sopimusehtoihin, mikäli ne soveltuvat tapaukseen. Tilintarkastusalalla ei ole yleisesti noudatettavia sopimusehtoja. Tilintarkastajat voivat käyttää raporteissaan myös vakiomuotoisia vastuunrajoituslausekkeita, joiden avulla voidaan rajata korvausvastuuta sopimussuhteessa. Tilintarkastaja ja toimeksiantaja eivät voi sopia vastuun rajoittamisesta kolmansien nähdessä, vaan ainoastaan vastuustaan keskinäisessä suhteessaan. (Horsmanheimo & Steiner 2008. s. 492)

4.1.3 Osakeyhtiön yhtiöjärjestyksen vastuunrajoittaminen

Osakeyhtiön vastuuhenkilöiden, mukaan lukien tilintarkastajien vastuuta voidaan osakeyhtiölain mukaan (OYL 22:9) rajoittaa yhtiöjärjestykseen otettavalla määräyksellä. Yhtiön oikeutta vahingonkorvaukseen ei voida rajoittaa, mikäli vahinko on aiheutunut joko rikkomalla säännöksiä tai muuten tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta. Yhtiön oikeutta vahingonkorvaukseen voidaan rajoittaa ainoastaan kaikkien osakkeenomistajien suostumuksella. Sen sijaan osakkeenomistajan tai muun henkilön oikeutta vahingonkorvaukseen ei voida yhtiöjärjestyksessä rajoittaa. (Horsmanheimo & Steiner 2008. s, 492)

4.2 Vastuun rajoittaminen Euroopan tasolla

Tilintarkastajan vastuun rajoittamista koskien on EU:n jäsenvaltioilla erilaisia käytäntöjä. Tässä kappaleessa esitellään muutamia niistä. Seuraavilla Euroopan unionin mailla on lainsäädännössään määritelty tilintarkastuksen vahingonkorvauskatto. (London Economics s. 187)

Itävallassa tilintarkastajan vastuun euomääräinen yläraja vaihtelee tarkastettavan yhtiön koon mukaan. Pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastukset saattavat aiheuttaa 2 milj. euron vahingonkorvausvastuun, suurten yhtiöiden osalta vastaava summa on 4 milj. euroa. Mikäli tarkastettavan yrityksen koko ylittää jonkin suuren yhtiön kokokriteerin kymmenkertaisesti, saattaa tilintarkastajan vastuu nousta jopa 12 milj. euroon. Pankeilla ja vakuutusyhtiöillä on omat määränsä vastuukattojen suhteen. Vastuun rajoittaminen ei koske tilintarkastajan tahallisia virheitä. Rajoitus koskee myös kolmansien osapuolten vaateita. (London Economics s. 187)

Belgiassa vastuun yläraja on määritetty 3 milj. euroon listaamattomissa yhtiöissä ja 12 milj. euroon listatuissa yhtiöissä. Mikäli on kyse petoksesta tai suunnitelmallisesta virheellisestä toiminnasta, ei vastuukatto päde. Saksan osalta vastuukatto on listaamattomissa yrityksissä 1 milj. ja listatuissa yrityksissä 4 milj. euroa. Katto ei koske tahallista vahingontekoa. (London Economics s. 187)

Kreikassa vastuukatoksi on määritelty joko tilintarkastajan vuoden palkkioiden suuruinen summa tai korkeimman oikeuden presidentin vuosiansiot viisinkertaisena (suuremman mukaisesti). Mikäli kyseessä on tilintarkastusyhteisö, vastuukatto koskee jokaista osakasta tai partneria erikseen. Tahallinen vahingonteko ei saa osakseen vastuun rajoitusta. Sloveniassa tilintarkastajan vastuu on rajattu 150 000 euroon ja se koskee ainoastaan tarkastettua yhtiötä ja sen osakkeenomistajia. Tahallisuudessa väärinkäytöksessä tai törkeästä huolimattomuudesta johtuen tuomioistuin voi jättää rajoituksen huomioimatta. (London Economics s. 187)

Tilintarkastajien vastuuvakuutusten osalta käytännöt ovat kirjavat. Seuraavaksi on listattu eri maiden käytäntöjä tilintarkastajan vastuuvakuutusten toteuttamistavoista.

Taulukko 2: Vakuutusten pakollisuus EU-maissa (London Economics s. 94–96)

Maassa on pakollinen vakuutus lain perusteella	Itävalta, Tsekki, Tanska, Viro, Ranska, Saksa, Kreikka, Unkari, Italia, Latvia, Liettua, Malta, Puola, Portugali, Slovenia, Espanja, Ruotsi, Iso-Britannia
Maassa on pakollinen vakuutus kansallisen tilintarkastusjärjestön vaatimuksesta	Belgia, Kypros, Irlanti, Luxemburg, Alankomaat,
Maassa ei ole pakollista vakuutusta	Suomi, Slovakia

Käytännöt vakuutusten suhteen vaihtelevat suuresti. Esimerkiksi Ranskassa vakuutus kattaa vähintään 2,5 miljoonaa euroa per vaade. Saksassa vastuu muodostuu asetetun vahingonkorvausvastuukaton mukaisesti. Italiassa vakuutuksen kattavuus riippuu tilintarkastusyhteisön koosta vaihdellen noin puolesta miljoonasta miljoonaan euroon. Luxemburissa vastuuvakuutuksen määrään vaikuttaa tilintarkastusyhteisön vuoden aikana suorittamien tilintarkastusten määrä. Sloveniassa vakuutus kattaa vähintään tilintarkastusyhteisöjen tarjoaman kalleimman tilintarkastuspalvelun hinnan kerrottuna 15 tai kaikkien tilintarkastussopimusten yhteissumman kerrottuna 2.5. Ruotsissa suurin vaikuttaja on tilintarkastajien määrä tilintarkastusyhteisössä, summa vaihtelee 0,44 miljoonasta 0,88 miljoonaan per vaade tai vuoden maksimisumma on 2,65 miljoonaa euroa. (London Economics s. 94–96)

4.3 Ehdotukset vastuun rajoittamisesta

Finanssikriisin puhjettua vuonna 2007 laukesivat suurten finanssi-instituutioiden tilintarkastuksiin liittyvät riskit käytännössä, kun useita suuria pankkeja joutui hakeutumaan konkurssiin. Tämä aiheutti tilintarkastusalan aktiivisen pyrkimyksen tilintarkastajien vastuun rajoittamiseen lakimääräisesti, jotta tilintarkastusala voisi paremmin suojautua vastaavilta massiivisilta vahingonkorvauskanteilta. Kriisi on myös vaikuttanut hyvän tilintarkastustavan kehitykseen ja yleisiin vaatimuksiin taloudellisessa raportoinnissa. (Humphrey et al. 2009, s. 816)

On todennäköistä, että suurimmassa osassa jäsenvaltioita ei tilintarkastajien vastuuta tulla rajoittamaan, jollei Euroopan unionin tasolla asiasta tehdä aloitetta. Vuonna 2008 ainoastaan seitsemässä EU:n 27 jäsenvaltiossa on puututtu asiaan kansallisella

tasolla. Erityisesti tilintarkastuksen kansainväliseen aspektiin ja sen vastuuriiskeihin ei ole puututtu tarpeeksi. (Euroopan yhteisöjen komissio 2008, s. 6)

Komissio on antanut suosituksensa (2008/473/EY) tilintarkastajien vastuun rajoittamisesta vuonna 2008. Suositus koskee lakisääteisiä tilintarkastuksia suorittavien tilintarkastajien siviilioikeudellista vastuuta yhtiöissä, jotka on rekisteröity jäsenvaltioon ja joiden arvopaperit on noteerattu jäsenvaltion markkinoilla. Suosituksen mukaan tilintarkastajien siviilioikeudellista vastuuta tulisi rajoittaa, mikäli kyseessä ei ole velvoitteiden tahallinen laiminlyönti. Jos vastapuolella on kansallisen lainsäädännön mukaan oikeus nostaa vahingonkorvauskanne, tulisi suosituksen mukaan soveltaa rajoitettua vastuuta. On kuitenkin syytä huomata, että siviilioikeudellisen vastuun rajoittamisen ei pitäisi vaikuttaa vahingonkärsijän oikeuteen saada kohtuullinen korvaus.

Euroopan komissio suositaa vastuun rajoittamista yhdellä tai useammalla seuraavista luetelluista menetelmistä (McCullum 2008, s. 16):

- Määritetään rahallinen enimmäismäärä tai kaava jolla tämä enimmäismäärä voidaan laskea.
- Määritetään periaatteet, joiden mukaan lakisääteistä tilintarkastusta suorittavan tilintarkastajan vastuu ei ylitä tilintarkastajan todellista osuutta vahingosta. Täten tilintarkastaja ei joudu yhteisvastuuseen muiden vahingonaiheuttajien kanssa.
- Lakisääteisille tilintarkastajille ja tarkastettaville yhtiöille annetaan mahdollisuus tehdä sopimus vastuun rajoittamisesta.

Euroopan komission suosituksessa korostetaan, että pääomamarkkinoiden häiriötön toiminta edellyttää riittävää tilintarkastuskapasiteettia ja tehokasta kilpailua. Listayhtiöiden markkina-arvon volatiliteetti lisääntyy. Tästä syystä vastuuriisit kasvavat ja vastuuvakuutusten saaminen vaikeutuu. EU haluaakin lisätä toimijoita tilintarkastusmarkkinoille. Jäsenvaltioiden siviilioikeudellisissa vastuujärjestelmissä on suuria eroja, tulisi jäsenvaltioilla olla mahdollisuus valita sellainen vastuun rajoittamisen menetelmä, jonka katsotaan parhaiten soveltuvan omaan siviilioikeudelliseen vastuujärjestelmään.

Rabbe Nevalainen (2008, s. 5), KHT-yhdistyksen puheenjohtaja, pitää Euroopan komission suositusta vahingonkorvausvastuun rajoittamisesta erittäin tervetulleena ja oikeansuuntaisena. Soveltuvuus Suomen oloihin tulisi kuitenkin miettiä huolellisesti suosituksen laajuuden ja menetelmien osalta. Suomen oikeusnormistoon sopisi paremmin se, että vahingonkorvausvastuu koskisi suosituksesta poiketen kaikkia tilintarkastuksen kohteena olevia yrityksiä. Nevalaisen mielestä sopimussuhteeseen perustuva vastuunrajausmenetelmä ei sovi Suomeen. Suomessa on myös kolmannella osapuolella oikeus nostaa kante tilintarkastajaa vastaan. Sopimussuhteeseen perustuva vastuun rajoittaminen voi koskea ainoastaan yhtiötä ja sen osakkaita, muut osapuolet eivät ole neuvottelukumppaneina. Nevalainen muistuttaa, että suomalaisen oikeusnormiston yleisten periaatteiden mukaisesti vahingon kärsijällä on oikeus täysimääräiseen vahingonkorvaukseen: Hänen mukaansa komission ehdottamien kahden ensimmäisen menetelmän (rahallinen enimmäismäärä tai vastuu ainoastaan aiheuttamastaan vahingosta) avulla vahingonkärsijän oikeusturva voidaan taata. Suomalaiseen käytäntöön sopisi myös se, että tiettyjä yrityksiä vaadittaisiin ottamaan vakuutus vahingonkorvausten varalle.

4.4 Vastuun rajoittamisen vaikutukset tilintarkastukseen

Uudistuksia vastustavat tahot väittävät, että tilintarkastajat toimisivat huolimattomammin, jos tilintarkastajan vastuulle määrättäisiin enimmäismäärä ja täten tilintarkastuksen laatu kärsisi. Näin ei kuitenkaan ole tapahtunut maissa, joissa vastuukatto on käytössä, kuten Belgiassa, Itävallassa ja Saksassa. On myös huomioitava, että tulevaisuudessa direktiivin 2006/43/EY mukaan jäsenvaltioihin perustettavilla julkisilla valvontaelimillä on keskeinen rooli tilintarkastuksen ylläpitäjänä. (Euroopan yhteisöjen komissio 2008, s. 7)

London Economics -raportin mukaan suurin uhka tilintarkastusketjuille ovat vahingonkorvauskanteet, jotka syntyvät Yhdysvalloissa ja saattavat olla satojen miljoonien dollarien suuruiset. Euroopassa ehdotettu tilintarkastuksen vastuukatto ei tällöin riittäisi yksinään turvaamaan tilintarkastusalan vakautta. Aihe on herättänyt huolta myös Yhdysvalloissa, sillä siellä pelätään paikallisten arvopaperimarkkinoiden kilpailukyvyyn puolesta. Ulkomaisten yhtiöiden listautumiset New Yorkin pörssissä ovat vähentyneet ja yhtenä syynä tähän pidetäänkin paikallisen lainsäädännön ankaruutta. Vuonna

2006 Yhdysvalloissa tilintarkastajan vahingonkorvausvastuulla ei ollut kattoa, mutta ehdotuksia sellaisen säätämisestä on ollut myös Yhdysvalloissa. Kansainvälisesti on merkittävää huomata, että vasta Yhdysvallat ja EU yhdessä voivat toteuttaa EU:n komission tavoitteen Big 4 -ketjujen olemassaolon turvaamisen vahingonkorvauskan-teissa. (Kaisanlahti 2006, s. 29)

Sopivan vastuutason määrittelemisen on haasteellista. Savelan mukaan (2001, s.45) tilintarkastajien tiukka vastuu tehostaa tarkastuksen huolellisuutta, mutta toisaalta kustannukset nousevat sillä tarkastukseen joudutaan käyttämään enemmän aikaa ja vaadittu asiantuntemuksen taso on korkea. Maksettujen vahingonkorvausten, oikeudenkäyntikulujen ja vastuuvakuutusmaksujen kustannukset nostavat osaltaan tilintarkastuspalkkiota. Tilintarkastajien tulisi raportoida vähäisetkin epäilykset, jotta vastuulta voitaisiin välttyä, mutta toisaalta liiallinen pessimismikin voi perustaa vastuun, joten vastuukynnystä ei voida asettaa liian alas. Liian tiukka vastuu puolestaan voisi asettaa yhtiöitä tilanteeseen, jossa vapaaehtoisia tilintarkastajia ei voisi saada, vaikkakin juuri tällaiset yritykset erityisesti tarvitsisivat tilintarkastajan osaamista. Tilintarkastajan vastuun tuleekin olla sellaisella tasolla, että suurin osa alan ammattilaisista pystyy toimimaan ilman kohtuutonta uhkaa.

5 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Euroopan tasolla yhä useammat noteeratut yhtiöt toimivat monissa eri maissa muun muassa tytäryritystensä välityksellä. Euroopassa on tarjolla laadukkaita tilintarkastuspalveluita, mutta ajan mittaan on päädytty tilanteeseen, jossa suurimmasta osasta tilintarkastustyötä vastaavat vakavaraiset Big 4 -yhtiöt. Uusien varteenotettavien kilpailijoiden on muun muassa alati kasvavien vahingonkorvausvaateiden uhan vuoksi hankala kilpailla suurten markkinajohtajien kanssa. Viime vuosien tilintarkastusalaa kuohuttaneiden katastrofien (Enron, Parmalat) johdosta vakuutusyhtiöt ovat rajoittaneet tilintarkastajien vastuuvakuutusten tarjontaa samalla kun hinnat ovat nousseet – tämä on tilintarkastajien näkökulmasta entisestään hankaloittanut tilannetta. Euroopan komissio on pyrkinyt avoimella keskustelulla, tutkimuksilla sekä lausuntopyyntöillä löytämään ratkaisua tilintarkastusalan ongelmakohtiin EU-alueella. Pääomamarkkinoiden vakaus on tärkeää ja uskottavan tilintarkastuksen vaikutus on huomattava vakauden takaamisessa.

Mikäli alalle ei saada yhtenäistä sääntelyä, nähdään etenkin tilintarkastajien edustajien puolelta toiminnassa yhä suurempia riskejä. Tilintarkastusalan houkuttelevuus saattaa kärsiä, mikäli tilintarkastustoiminnalle ei aseteta henkilökohtaista vastuuta rajoittavia tekijöitä. Alan ammattilaiset saattavat myös kaikota turvallisempien tehtävien pariin. Kaikkein riskisimpiä tarkastuksia toteuttamaan voi olla hankala löytää tekijää ja kustannukset saattavat muodostua ylitsepääsemättömiksi. Tämä osaltaan voi aiheuttaa epäluottamusta tilintarkastuksen luotettavuutta ja pääomamarkkinoiden uskottavuutta kohtaan. Alan keskittyminen saattaa syventyä entisestään, jolloin jonkin Big 4 -tilintarkastusketjun poistuminen markkinoilta esimerkiksi suuren vahingonkorvauskanteen johdosta saattaisi aiheuttaa ongelmia tilintarkastusalalle ja aiheuttaa taloudellista epävakautta. Pienten tilintarkastajien vastuuvakuutusten saaminen voi heikentyä entisestään. Viimeisen kymmenen vuoden ajan, isot Big 4 -tilintarkastusketjut ovat voineet nauttia omien vakuutusyhtiöidensä kautta turvaa tarkastustoiminnalleen, mutta pienten ketjujen mahdollisuudet saada kohtuuhintaisia kaupallisia vastuuvakuutuksia ovat heikentyneet vakuutusyhtiöiden ollessa yhä haluttomampia myöntämään suuririskisiä vakuutuksia.

Mikäli tilintarkastajat saisivat toimintaansa suojaamaan vastuun rajoituksen toimivan rajoituskeinon turvin, uskotaan tämän lisäävän alan kiinnostusta myös tulevaisuuden tekijöiden osalta. Riippuen vastuukatosta ja laskentatavasta, saattaisi tämä parantaa alan kilpailua ja mahdollistaa pienten ja keskisuurten toimijoiden mahdollisuuksia muuttua alalla vakavasti otettavaksi kilpailijaksi suhteessa isoihin tilintarkastusketjuihin. Pessimistit uskovat, että tilintarkastuksen laatu saattaisi kärsiä, mikäli vastuulle asetetaan jokin yläraja, sillä tällä hetkellä monissa maissa käytössä oleva rajaton vastuu toimii hyvänä tilintarkastajan toiminnan huolellisuuden takaajana. On kuitenkin empiirisiä viitteitä (Euroopan yhteisöjen komissio 2008, s. 7) siitä, että näin ei ole tapahtunut maissa, joissa vastuukatto on käytössä

Vastuun rajoittamisen myötä myös muitakin yrityksiä saattaisi hakeutua haastaviin kansainvälisiin tilintarkastustehtäviin ja tällöin tarkastettavilla yhtiöillä olisi laajemmat mahdollisuudet valita ammattitaitoinen ja alalla arvostusta nauttiva tilintarkastaja. Tällä hetkellä yritysten johdon ja työntekijöiden vastuuriskit voidaan hajauttaa tehokkaasti useiden vakuutettujen kesken ja vakuutusyhtiöiden myöntämiä vakuutuksia on kohtuullisen helppo saada. Yrityksissä ollaan huolissaan siitä, mikä vaikutus mahdollisella tilintarkastajien vastuun rajoittamisella voisi olla johdon ja työntekijöiden vastuuseen. Mikäli tilintarkastajien vastuuta rajoitettaisiin, alan pelisäännöt olisivat etukäteen tiedossa eivätkä muut osapuolet, kuten sijoittajat, vahingonkorvausta vaatiessaan voisi odottaa rajoittamattomia korvauksia. Jäsenvaltioiden valitsemilla rajoituksilla voitaisiin varmistaa vahingonkärsijöiden saavan kohtuullisen korvauksen. (Euroopan yhteisöjen komissio 2008, s. 7)

EU:n komissio julkaisi lokakuussa 2010 vihreän kirjan tilintarkastuksesta, jonka tarkoituksena on pohtia tarvetta ja mahdollisia toimenpiteitä tilintarkastusmarkkinoiden kehittämiseksi ja valvonnan parantamiseksi. Markkinoiden luottamuksen kannalta on tärkeää, että tilinpäätöstiedot ovat todenmukaisia ja että tilintarkastukset on suoritettu perusteellisesti ja riippumattomaksi. On syytä tarkastella, aiheutuuko tilintarkastusmarkkinoiden keskittymisestä koko järjestelmää uhkaava riski. Euroopan komissio haluaisi luoda todelliset tilintarkastuksen sisämarkkinat ja poistaa niitä esteitä, joiden johdosta tilintarkastusmarkkinat ovat tällä hetkellä pääasiassa kansalliset. Vihreään kirjaan sai ottaa kantaa vuoden 2010 joulukuuhun saakka, jonka perusteella komissio päättää toteutetaanko tilintarkastusalalla toimia vuoden 2011 aikana. Komissio on

järjestänyt vuoden 2011 helmikuussa konferenssin, jossa sidosryhmien kanssa keskustellaan alalle mahdollisista etenemistavoista. (Steiner 2010, s. 40–42)

Tilintarkastusala elää murrosta; lähivuodet tulevat määrittämään eurooppalaisen ja kansainvälisen tilintarkastuksen suunnan. Tässä tutkimuksessa asiaa on tarkasteltu ajankohtaisten dokumenttien ja asiantuntijoiden arvioiden valossa. Tutkimuksen aiheesta voitaisiin saada syvällisempi ja monipuolisempi kuva erityisesti haastatteleamalla alan ammattilaisia, minkä lisäksi aiheen kehittyvän luonteen vuoksi uudet ja tulevat julkaisut sekä viranomaisten dokumentit mahdollistavat laajemman ja tarkemman spekulointia. Jatkotutkimusaiheena myös historiallinen näkökulma kansainvälisen tilintarkastuksen kehitykseen ja nykytilaan olisi erityisen kiinnostava. Tämä tutkimus perustuu pitkälti ammattilehtien ja -kirjojen aihetta käsittelevien tekstien koontiin ja analysointiin, minkä lisäksi työssä on hyödynnetty ajankohtaisia viranomaisdokumenteja. Hyödynnetty aineisto on kerätty alan laatu-julkaisuista ja siten lähtökohtaisesti laadukasta. Tämän tutkimuksen luotettavuus perustuu työssä käytetyn tausta-aineiston luotettavuuteen. Onkin siis syytä muistaa, että kokonaisuuden kannalta saattaa ammattikirjoitteluun liittyä eri tahojen subjektiiviset näkemykset ja intressit, jotka saattavat poiketa tilintarkastusalan yleisestä edusta.

Nähtäväksi jää, miten tilintarkastusalaa tullaan jatkossa kehittämään. Pyrkimykset alan käytäntöjen harmonisoimiseksi ovat suuret. Ongelmallista on kuitenkin muun muassa se, millaisen roolin EU:n talousalueen ulkopuoliset tahot, kuten esimerkiksi Yhdysvallat, ottavat, sillä ne eivät lähtökohtaisesti kuulu EU:n sääntelyn piiriin. Asiaan liittyy monia agendoja, joten on haastavaa spekuloida mihin suuntaan ala kehittyy. Asia ratkennee lähitulevaisuudessa ja on selvää, että vaikutukset ovat laajamittaisia ja kauaskantoisia.

LÄHTEET

Alakare, S., Koskinen, H.T., Reinikainen, M., Sedig, R. & Simola, A-M. 2008. Uusi tilintarkastuslaki – Säännöksistä käytäntöön. Keuruu: Otava.

Alakare, Sanna. 2008. Tilintarkastajan vastuun rajoittamista koskevan komission suosituksen taustaa. [viitattu 24.4.2011] saatavilla:
www.tem.fi/files/21136/tilintarkastajan_vastuun_rajoittaminen_muistio.pdf

Andersson, Edward. 2010. Tilintarkastajajärjestelmän uudistaminen – Selvitysmiehen raportti. Helsinki: Edita.

Blummé, Nils. 2007. Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu sekä kansainväliset tilintarkastusstandardit. *Tilintarkastus* 2007, 1, 27–29.

Blummé, Nils. 2008. Osakeyhtiön tilintarkastus. Keuruu: Otava.

Commission Staff Working Paper. 2007. Consultation on Auditors' Liability and its Impact on the European Capital Market. Bryssel.

Dewing, I. & Russell, P. 2004. Accounting, Auditing and Corporate Governance of European Listed Countries: EU Policy Developments Before and After Enron. *Journal of Common Market Studies*, 42, 2, 289-319

Elinkeinoelämän keskusliitto. 2007. Tilintarkastajan vastuu (EK/340/2007). [viitattu 24.4.2011] saatavilla: http://www.ek.fi/www/fi/?we_objectID=5614

Euroopan yhteisöjen komissio. 2008. Komission suositukseen lakisäätteisten tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen siviilioikeudellisen vastuun rajoittamisesta - tiivistelmä vaikutusten arvioinnista. Bryssel.

Hahto, Vilja. 2007. Tilintarkastajan korvausvastuu muista kuin lakimääräisistä tehtävistä. Teoksessa Tuomisto, Jarmo (toim.). 2007. Sopimus, vastuu, velvoite, Juhlajul-

kaisu Ari Saarnilehto 1947 – 21/11 – 2007. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta, Turku 2007.

Halonen, K. & Steiner, M-L. 2010. Tilintarkastusprosessi käytännössä. Helsinki: WSOY.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2004. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Horsmanheimo, P. & Steiner, M-L. 2002. Tilintarkastus – Asiakkaan opas. Vantaa: WSOY.

Horsmanheimo, P. & Steiner, M-L. 2008. Tilintarkastus – Asiakkaan opas. Helsinki: WSOY.

Horsmanheimo, P., Kaisanlahti, T. & Steiner, M-L. 2007. Tilintarkastuslaki - kommentaari. Helsinki: WSOY.

HTM-tilintarkastajat. 2011. Kotisivu. [viitattu 24.4.2011] saatavilla: <http://www.htm.fi/>

Humphrey, C., Loft, A., & Woods, M. 2009. The global audit profession and the international financial architecture: Understanding regulatory relationships at a time of financial crisis. *Accounting, Organizations and Society* 2009, 34, 810–825.

International Federation of Accountants. 2010. Kansainväliset tilintarkastus- ja laadunvalvontastandardit. Helsinki: KHT-Media.

Kaisanlahti, Timo. 2006. EU-komissio ja auditor liability -selvitys. - Tuleeko vastuulle katto? *Tilintarkastus-lehti* 2006, 6, 13–15.

Kaisanlahti, T. & Timonen, P. 2006. Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu - kehitystarpeet de lege ferenda. *KTM-julkaisuja* 39/2006. Helsinki: Edita.

KHT-yhdistys. 2003. Tilintarkastuskertomukset ja tilintarkastajan lausunnot. Helsinki: KHT-Media.

KHT-yhdistys. 2008. Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2008. Helsinki, KHT-Media.

KHT-yhdistys. 2009a. Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot 2009. Helsinki: KHT-Media.

KHT-yhdistys 2009b. Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2009. KHT-Media: Helsinki.

KHT-yhdistys. 2010a. Tilintarkastajajärjestelmän uudistaminen: selvitysmiehen raportti.

KHT-yhdistys. 2010b. Tilintarkastajan rooli asiakasyrityksen taloudellisissa vaikeuksissa. Helsinki, KHT-Media.

KHT-yhdistys. 2011. Kotisivu. [viitattu 24.4.2011] saatavilla: <http://khtyhdistys.fi>

Kilpailuvirasto. 2010. Tilintarkastajajärjestelmän uusiminen. [vitattu 24.4.2011] saatavilla: <http://www.kilpailuvirasto.fi/cgi-bin/tulosta.cgi?luku=aloitteet-ja-lausunnot&sivu=aloit-laus/a-2010-20-0112>

London Economics. 2006. Study on the economic impact of auditors' liability regimes (MARKT/2005/24/F).

McCollum. 2008. EC Issues Recommendation on Limiting Auditor Liability. Internal Auditor. 2008, 8, 16.

Meklin, Pentti - Teoksessa: Heiskanen, J., Kihn, L-A., Näsi, S. 2009. Näkökulmia laskentatoimeen ja tilintarkastukseen. Tampere: University Press.

Mähönen, Jukka. 2007. Tilintarkastajan vastuun rajoittamisesta. [viitattu: 24.4.2011] saatavilla: <http://www.tilisanomat.fi/lehti/printview.php?catid=14&artid=267>

Mähönen, J. 2008. Tilintarkastaja väärinkäytösten paljastajana. Defensor Legis, 2008, 4, 584–605.

Nevalainen, Rabbe. 2008. Tervetullut suositus tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun rajoittamisesta. Tilintarkastus-lehti 2008, 4, 4-5.

Riistama, Veijo. 2007. Tiesitkö tämän tilintarkastuksesta? Osa VIII: Tilintarkastaja neuvonantajana ja konsulttina. Tilintarkastus-lehti. 2007, 7, 41-45.

Savela, Ari. 2001. Arvio osakeyhtiölain vahingonkorvaussäätelyn kehittämistarpeesta ja -mahdollisuuksista. [viitattu 24.4.2011] saatavilla:
www.om.fi/uploads/7h59da.pdf

Steiner, Maj-Lis. 2010. EU:n komission vihreä kirja tilintarkastuksesta. Tilintarkastus-lehti. 2010, 6, 40–42.

Toivonen, Antti: Riippumattomuudesta tilintarkastuksessa. Defensor Legis 2000/1 s. 145-151.

Työ- ja elinkeinoministeriö. 2009. Arviomuistio tilintarkastajajärjestelmän uudistamisesta – Yhteenveto lausunnoista. 43/2009.